Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2004_3_7.pdf | DOST. 25/04/24 14.10

OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO

Janez Keber: *Frazeološki slovar slovenskega jezika, Poskusni zvezek*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003. 124 str.

Zainteresirana strokovna javnost že leta boleče občuti pomanjkanje enojezičnega frazeološkega slovarja slovenskega jezika. Slovenščina je v tem smislu na samem repu vseh slovanskih jezikov, kar je spričo dolge in sicer zelo plodne tradicije slovenske leksikografije obžalovanja vredno. Frazeološki fond slovenščine je doslej le delno zajet v nekaterih dvo- in večjezičnih frazeoloških slovarjih, ki so leksikografsko precej različne kvalitete.[1] Tudi najpomembnejši enojezični razlagalni slovar, to je Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), ne more nadomestiti manjkajočega frazeološkega slovarja – o očitnih pomanjkljivostih tega slovarja ravno na področju frazeologije je bilo v preteklosti že kar nekaj kritik, med drugimi tudi moja.[2] Zato je izid poskusnega zvezka prvega slovenskega frazeološkega slovarja (*Frazeološki slovar slovenskega jezika, Poskusni zvezek*, dalje FSSJ) pozno poleti 2003. leta najprej razveseljiv znanilec, da bo ta leksikografska vrzel v nekaj letih mogoče vendarle zapolnjena. Poskusni zvezek daje možnost za podrobnejši vpogled v frazeološko in frazeografsko zasnovo avtorja Janeza Kebra, pa tudi za kritičen pregled standarda njegove leksikografske tehnologije. Tako si bo mogoče oblikovati približno sliko o tem, v kolikšni meri bo bodoči slovar lahko zasedel mesto standardnega dela slovenske frazeologije. Dejstvo, da je napovedani slovar v slovanski frazeografiji »zamudnik«, ima tako dobro kot slabo stran. Dobra stran tega je, da obstaja cela vrsta frazeoloških slovarjev za skoraj vse slovanske jezike, ki so lahko zgled in vzorec, pa tudi v pomoč pri problematičnih primerih. Slaba stran pa je, da mora novo delo v tej množici, tudi če gre za prvo svoje vrste, nujno računati s tem, da se bo primerjalo s temi zgledi in s stopnjo razvitosti mednarodne frazeografije, in to tako glede zasnove kot tudi vsebinskih in tehničnih rešitev. Avtor FSSJ sam v uvodnem poglavju Predgovor in zasnova (str. 6; dalje Predgovor) navaja štiri frazeološke slovarje, ki so mu bili za zgled.[3] Preseneča precej heterogena izbira, zlasti če upoštevamo, da je francosko-ruski frazeološki slovar dvojezični in star več kot 40 let, da ima tudi Matešićev hrvaški ali srbski frazeološki slovar (pri katerem sem bil tudi sam udeležen kot sodelavec) zdaj že svojih 20 let in da je Dudnova Idiomatika prej zbirka stalnih rekov in izrekov za široki krog uporabnikov brez velikih leksikografskih pretenzij. Le večzvezkovni slovar češke frazeologije Čermáka in sodelavcev predstavlja v leksikografskem smislu visoko zastavljena in nova merila, ne le s spoštovanja vrednim obsegom, temveč še zlasti z izčrpnostjo slovničnega in pragmatičnega opisa enot. Kot kaže, pa je Keber od njega prevzel predvsem idejo o dodajanju tujejezičnih ustreznikov na koncu slovarskega članka, medtem ko so slovnični podatki v njegovem FSSJ zelo skromni, informacij o pragmatiki frazemov pa pravzaprav sploh ni.

---

[1] Pavlica, J.: *Frazeološki slovar v petih jezikih*, Ljubljana, 1960; Menac, A./Rojs, J.: *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik*, Zagreb, 1992; Jenko, E. M.: *sich auf die Socken machen/vzeti pot pod noge. Deutsch-slowenisches Wörterbuch der Redewendungen*, Klagenfurt/Celovec, 1994; Fabian Bajc, D.: *Dve muhi na en mah. Slovensko-italijanski frazeološki slovar*, Gorica, 1995.

[2] Petermann, J.: Frazeologija v S1ovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV), Nekaj osnovnih vprašanj vloge frazeologije v slovarju. *Obdobja 8*, Ljubljana, 1988, 301–310.

[3] Matešić, J.: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb, 1982; Drosdowski, G., ur.: *Duden – Redewendungen und Sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*. Mannheim 1992 [= Duden, Bd. 11]; *Francuzsko-russkij frazeologičeskij slovar'*, pod red. Ja. I. Reckera, Moskva, 1963 [Keber ga citira pod »Gak itd.«]; Čermák, F., idr.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky – Přirovnání*, Praha, 1983, *Výrazy neslovesné*, Praha, 1988, *Výrazy slovesné* A–P, P–Ž, Praha, 1994.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2004_3_7.pdf | DOST. 25/04/24 14.10

V Predgovoru pojasnjuje avtor zasnovo FSSJ, določa izbor in sprejem frazeoloških enot (frazemov) vanj. Keber se odloča za pojmovanje frazeologije v t. i. ožjem smislu – upošteva torej le v celoti ali delno idiomatične stalne besedne zveze, ne pa tudi drugih tipov stalnih besednih zvez, kot so npr. večbesedni strokovni izrazi ali stavčne in besedilne frazeološke enote. Za enojezični razlagalni slovar se mi zdi taka zamejitev smiselna in sprejemljiva, toda z dvema pripombama: 1. Številne terminološke besedne zveze se v prenesenem pomenu rabijo tudi zunaj svojega prvotnega področja in delujejo kot (pravi) frazemi. Avtor FSSJ sam navaja primer za to, ko vključuje v slovarski članek **carski rez** v pomenu 'odločen, drastičen ukrep'. Nadaljnji primeri idiomatične rabe prvotnih terminov so npr. **težka artilerija** ali **verižna reakcija**. Take enote, ki so se ločile od področja svoje prvotne (terminološkopoimenovalne) rabe in so v figurativnem pomenu rabljene v novih, drugačnih in različnih besedilih, v frazeološkem slovarju vsekakor morajo biti upoštevane, ne pa tudi enote, ki jih Keber prav tako navaja, npr. **afriška celina** ali **evropska celina** (str. 31/32), in se nanašajo na natančno določeno in eno samo referenco in imajo zgolj konkretno terminološko identifikacijsko funkcijo. 2. Kar zadeva frazeme s stavčno strukturo, se z avtorjem strinjam, da pregovori, citati in krilatice sodijo v posebne zbirke, menim pa, da je stavčne frazeme tipa **v tem grmu tiči zajec** kot tudi druge komunikativne in situativne frazeološke enote kljub njihovi formalni stavčni strukturi treba vključiti, saj sami zase ne predstavljajo zaključenega besedila (kot ga pregovori), temveč za realizacijo svojega pomena vedno zahtevajo vključenost v jezikovno ali situacijsko sobesedilo. Na splošno pa, kot že rečeno, je avtorjevi zamejitvi frazeološkega gradiva za enojezični slovar mogoče pritrditi.

Največjega pomena, tako za frazeologa kot za »normalnega« uporabnika, je vprašanje zgradbe slovarskega članka v frazeološkem slovarju, se pravi, vprašanje, s katere vrste podatki ter v kolikšnem obsegu in na kakšen način bo predstavljen posamezen frazem. V FSSJ se avtor nameni opremiti frazem s sedmih vidikov (prim. str. 8, 9 v Predgovoru): 1. izhodiščna oblika frazema, njegova slovarska osnovna oblika; 2. stilne, zvrstne in »druge« oznake; 3. slovnične oznake; 4. pomenski opis(i) – fakultativno so lahko znotraj tega vidika navedeni še podatki o sopomenkah, »sorodnih« frazemih in protipomenkah (tj. o paradigmatičnih odnosih frazema); 5. ponazarjalni zgledi iz različnih pisnih, ustnih in elektronskih virov; 6. etimološki podatki in komentar o nastanku frazema; 7. tujejezični frazeološki ustrezniki ali sorodni frazemi v izbranih tujih jezikih.

Skratka, avtor si je zadal zelo obsežno in zahtevno nalogo. Vsaj z vidika leksikografske zasnove zgradbe slovarskih člankov bi lahko načrtovano delo izpolnjevalo zahteve in potrebe najrazličnejših uporabniških skupin. Le pri pomenskem opisu pogrešam razčlenjeno pragmatično komponento, tj. podatke o sporazumevalni vlogi frazema, rabljenega v različnih položajih. Odsotnost tega vidika, ki je npr. v Čermákovem slovarju zgledno zastopan, lahko v enojezičnem slovarju, namenjenem predvsem rojenim govorcem, do neke mere nadomeščajo skrbno izbrani ponazarjalni zgledi tipične rabe frazema v tipičnih jezikovnih in zunajjezikovnih sobesedilih. O pritegnitvi 6. in 7. vidika v slovarski članek pa imam resne pomisleke, ki so se pri pregledovanju predstavljenih člankov izkazali kot popolnoma upravičeni. S sprejemom podatkov o nastanku, izvoru in motivaciji frazema na eni strani in z navajanjem (četudi le fakultativno in ne v vseh slovarskih člankih) tujejezičnih ustreznikov na drugi naj bi nastal neke vrste frazeološki hiperslovar, tako rekoč trije slovarji v enem: sinhroni razlagalni frazeološki slovar modernega jezika, v katerem bo »razložena glavnina frazemov, ki se pojavljajo v knjižnem jeziku in vsakdanjem govoru na vseh področjih življenja« (str. 6), poleg tega historično-etimološki slovar slovenske frazeologije in še večjezični slovensko-tujejezični frazeološki prevodni slovar. Tudi če odmislimo, da je popolnoma iluzorno, da bi tako velikansko delo zmogel en sam avtor – bo rezultat za vsakega od treh »delnih slovarjev« vedno nezadovoljiv in izdelek ne bo ne tič ne miš, saj nobeden od treh vidikov ne more priti zares do veljave. Tako se v Kebrovi zasnovi vidik slovničnega opisa ter predstavitve sintagmatičnih in pragmatičnih posebnosti frazemov, ki mora v sinhronem in modernem frazeološkem slovarju zavzemati osrednje mesto (poleg pomenskega opisa je

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2004_3_7.pdf | DOST. 25/04/24 14.10

to najpomembnejši aspekt frazeografije), popolnoma umakne historično-etimološkemu vidiku, kar avtor v Predgovoru posredno tudi priznava (na str. 8): za to, da ne more doseči ravni Čermákovega slovarja, sta namreč krivi nezadostnost ustreznih raziskav na tem področju in pomanjkanje časa, medtem ko se z vprašanji nastanka, izvora in motivacije frazemov on sam že dolgo in intenzivno ukvarja. Jasno je torej, da se merila za obdelavo in poudarki ne ravnajo po resničnih potrebah, temveč po avtorjevi osebni afiniteti, posledica tega pa je, da etimološki vidik prevladuje nad funkcionalnim (kar se kaže, kot bo v nadaljevanju še prikazano, tudi pri izbiri ponazarjalnih zgledov). Kar se tiče vključevanja tujejezičnih frazemov, avtorju preprosto odrekam kompetenco za določanje pravilnosti, rabe in prekrivnosti tujejezičnega ustreznika s slovenskim izhodiščem – če se pri tem ne more sklicevati na sodelovanje z rojenim govorcem! Kot se pokaže v številnih primerih v FSSJ, površinska formalno-leksikalna prekrivnost preprosto iz slovarjev vzetih enot ne pomeni avtomatično, da gre za resnično frazeološko ekvivalenco. Avtor samega sebe spravlja v zagato, slovenskega uporabnika pa zavaja v zmoto, če navaja tujejezične frazeme brez poznavanja njihovega pravega pomena in rabe ter brez podatkov o njihovi dejanski razširjenosti. To bom v nadaljevanju potrdil s prikazom velikih napak pri nemških ustreznikih, bojim pa se, da tudi navajanje podatkov o ustreznikih iz drugih jezikov ni dosti bolj natančno. Zdi se mi preprosto neodgovorno, vpeljevati v slovar informacije, za pravilnost katerih avtor ne more jamčiti. Če se bo ta del slovarskega članka obdržal, potem samo z vključitvijo strokovnjakov rojenih govorcev, kar pa bi količino dela za slovar seveda občutno povečalo.

Toliko o temeljni oceni Kebrove zasnove zgradbe in obdelave slovarskega članka. V nadaljevanju želim spregovoriti o nekaterih konkretnih problematičnih točkah predvidenih sedmih vidikov obdelave.

K 1. vidiku: Določanje izhodiščne oz. slovarske oblike frazema je zelo zahtevna in pogosto težavna naloga, pri kateri avtor lahko pokaže, ali obvlada temelje frazeografske tehnike. Osnova za lematizacijo frazeološke enote mora biti docela razjasnjeno pojmovanje mej frazema, identitete frazema kot leksikalne enote in (omejenih) možnosti za njegovo variantnost. Že na prvi slovarski strani FSSJ (str. 21) se pokaže, da jasna predstava o frazemu kot leksikalni enoti ni prisotna vselej in povsod. Iztočnica **bojevati se (boriti se, seznaniti se, začeti) z abecedo *česa***, ki jo avtor v razlagalnem delu označuje kot »frazem«, vsebuje v resnici tri različne frazeme – če seveda celovitost pomena in stalnost sestavinske zapolnitve pri določitvi in identifikaciji frazema kot enote sploh ima kako vlogo! –, in sicer: a) **bojevati se (boriti se) z abecedo *česa***, b) **seznaniti se z abecedo *česa***, c) **začeti z abecedo *česa***. Ti po pomenu različni frazemi morajo biti obravnavani ločeno. Ob avtorjevem pojasnilu, da naj bi »frazem« baziral na metaforičnem pomenu sestavine *abeceda* = 'osnovno znanje', pa se je treba sploh vprašati, ali gre za frazem, tj. za besedno zvezo, ki v leksikon vstopa kot stalna, ali pa gre preprosto za pojavljanje besede *abeceda* v njenem 2. pomenu in v povezavi z različnimi glagoli; pričakovali bi npr. tudi **ukvarjati se z abecedo *česa*** ali **seznaniti *koga* z abecedo *česa***. Mogoče je tudi, da pripada status frazema samo zvezi **začeti z abecedo *česa*** – kajti celovitost pomena je kot merilo vedno povezana tudi s stabilnostjo in leksikalnostjo (lastnostjo reproduciranosti). Vsekakor takih pomensko različnih enot ni dovoljeno navajati pod isto iztočnico. Podoben zgled – morda mišljen kot racionalizacija, leksikografsko pa nedopustno ravnanje – je **imeti močan (zadnji) adut v rokah** (str. 24). Nedvomno je *zadnji adut* nekaj povsem drugega kot *močan adut*, v osnovi obeh sta različni predstavi, *zadnji* tudi ne more biti varianta za *močan*. Poleg tega pomen zveze z *zadnji adut* v pomenskem opisu frazema sploh ni upoštevan. Še en primer je že naslednja iztočnica: **imeti (izkoristiti, razkriti, skriti, zaigrati) (vse) svoje** adute (str. 24). Tukaj imamo celo vrsto ugovorov. Poleg tega, da predstavlja iztočnica pravi konglomerat semantično različnih, deloma celo protipomenskih frazemov, je tudi fakultativna sestavina *(vse)* tipografsko zapisana nerazločevalno od zamenljivih variant (različne glagolske sestavine). Slovarska oblika je videti kot zapletena matematična formula in samo uporabniku je prepuščeno, da ugotovi, kako je treba razrešiti

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2004_3_7.pdf | DOST. 25/04/24 14.10

oklepaje, da npr. fakultativna sestavina *(vse)*[4] ne more nastopati skupaj z varianto *imeti* (pa menda tudi ne s *skriti*), da še nekako gre z *razkriti* in *zaigrati* – v ponazarjalnem gradivu se pojavi *vse* sploh samo skupaj z *izkoristiti*! V enem slovarskem članku so komprimirani najmanj štirje frazemi: a) **imeti svoje adute**, b) **razkriti (vse) svoje adute**, c) **skriti svoje adute**, č) **zaigrati (vse) svoje adute**. Pri **izkoristiti (vse) svoje adute** se sprašujem, ali ima zveza res status leksikalne enote ali gre preprosto za priložnostno realizacijo v nekem besedilu (Delo 13. 10. 2001) – toda odločitev o tem je seveda v kompetenci rojenega govorca slovenščine.

Nadaljnjih primerov takega združevanja različnih frazemov v eni iztočnici ne bom več navajal, bi pa opozoril na to, da kopičenje tovrstnih napak, ki zadevajo najosnovnejše veščine leksikografske obrti, že kar na prvi strani poskusnega zvezka pušča slab vtis.

Prehajam na 4. točko členjenja slovarskega članka, k pomenskim opisom. V neposredni povezavi s komprimiranim zapisom različnih frazemov v eni izhodiščni obliki so tudi problemi pri navajanju podatkov o pomenu. Le-ta je po naravi stvari same lahko le zelo površen, nenatančen in splošen, in ne ustrezno prirejen za vsako posamezno v iztočnici vsebovano »varianto«. Semantičnemu opisu so priključeni tudi podatki o sopomenskih *(sop.)*, pomensko sorodnih *(prim.)* in pogosto tudi potipomenskih *(protip.)* frazemih. Odločitev, da se ti podatki pišejo v enaki velikosti in z isto pisavo kot iztočnica (prav tako krepki tisk), se mi zdi tipografsko zelo ponesrečena. Naj navedem en sam primer (str. 75): **neumen kot noč** /ekspr.; primera, v povedni rabi/ *zelo neumen*; sop. **neumen kot bik, neumen kot krava**, **neumen kot tele**: (sledijo besedilni zgledi). Čeprav so vmes postavljeni manjše tiskani stilni, slovnični in pomenski podatki, učinkuje enaka pisava sopomenk in iztočnice moteče. (Videz se po slovarskem članku še nadaljuje pri podatkih o izvoru in tujejezičnih ustreznikih – tukaj so frazemi in zveze, tudi take, ki z izhodiščnim frazemom nimajo več kaj dosti skupnega, npr. **v njegovi glavi je tema**, spet zapisane z isto pisavo.) Iztočnica mora v primerjavi s kazalkami in vsemi drugimi navedbami optično vsekakor izstopati, tako da njena vloga najpomembnejšega dela slovarskega članka ni vprašljiva in da ni prizadeto leksikografsko načelo, da se informacije različnih vrst tudi optično oz. oblikovno razlikujejo. Priporočam preprosto uporabo manjše pisave – mogoče enako kot za stilne in slovnične oznake, krepki tisk pa se lahko ohrani.[5]

Naslednja kočljiva tema v FSSJ je 5. vidik obdelave, to je ponazarjalno gradivo. Navajanje besedilnih zgledov ima v enojezičnem frazeološkem slovarju, še posebej, če je prvi svoje vrste, posebej pomembno vlogo. Ponazarjalno gradivo najprej potrjuje obstoj frazema v jeziku sploh (kot prvino frazeološkega sestava). Nato pa – in to je v modernem razlagalnem slovarju še pomembnejše – kaže tudi rabo in realizacijo frazema v kar najbolj tipičnih sobesedilih in govornih položajih. Da to nalogo lahko izpolnijo, morajo biti besedilni zgledi vzeti iz kar najbolj različnih virov, besedilnih tipov in zvrsti. Ponazoritev tipične rabe, možnosti in sposobnosti frazema, da se sintaktično, semantično in pragmatično vključuje v različna sobesedila, je še posebej nujno potrebna tedaj, ko so – tako kot v FSSJ – slovnična pojasnila v slovarskih člankih navedena le v zelo skromnem obsegu in pragmatičnega komentarja praktično ni. Kot že rečeno, je interes avtorja FSSJ nekaj drugega: ne funkcionalni, temveč historično-etimološki vidik frazemov. Temu tudi v celoti podreja izbiro ponazarjalnega gradiva. V pojasnilu k vidiku 5 (Predgovor, str. 8) to tudi odkrito pove: njegov glavni cilj je dobiti in objaviti nastarejši pisno izpričani zgled frazeološkega izraza, nato pa še navesti najrazličnejše variante in modifikacije frazema –

[4] V skladu z navodilom v Predgovoru (str. 7) bi morale stati fakultativne variante v oglatih [ ] oklepajih!

[5] O ustreznosti in upravičenosti številnih doslej navedenih t. i. sopomenk ali pomensko sorodnih frazemov ne bom podrobneje razpravljal. Zdi se, da Keber zastopa v tem delu zelo široko(potezno) pojmovanje sinonimije. Ne morem si predstavljati, kaj naj bi imel samostalniški frazem **alfa in omega** (str. 25; pomen: 'glavna stran česa; absolutna avtoriteta') opraviti s prislovnim frazemom **od a do ž** (pomen: 'v celoti'), razen zelo površne asociacije, da imata oba črke v vlogi sestavin.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2004_3_7.pdf | DOST. 25/04/24 14.10

»vse to je pomembno za ugotavljanje izvora frazema«. Torej ničesar o ponazarjanju pomena, sintaktične vloge, pogojev za rabo frazema in tipičnih položajih v sodobnem jeziku – Kebra bolj zanimajo »različice«, priložnostne, individualne, nereprezentativne pojavitve frazema. Pri tem se – namerno ali ne – ne meni za dolžnosti, ki jih ima avtor in izdajatelj modernega enojezičnega frazeološkega slovarja, namreč kodificirati v jezikovni skupnosti dejansko obstoječo normo. To avtorjevo v temelju drugačno razumevanje vloge ponazarjalnega gradiva, skupaj z njegovimi pripombami o pomanjkanju ustreznih raziskav o slovničnem opisu, razločno govori o tem, da bi bi bilo avtorju mnogo ljubše izdajati slovar o izvoru slovenskih frazemov kakor pa sinhroni prikaz sodobne slovenske frazeologije. S tega stališča tudi ni nič čudnega, da pri obdelavi ponazarjalnega gradiva v slovarskih člankih prihaja do hudih leksikografskih napak. Gre za primere, ko besedilni zgledi vsebinsko ali oblikovno ali funkcijsko nikakor ne ustrezajo v iztočnici navedenemu frazemu, se pravi, da v temelju zgrešijo svojo nalogo, potrditi obstoj in rabo navedenega frazema. Naj navedem dva primera. Pri frazemu **v Abrahamovem naročju** (str. 22/23), s slovničnim pojasnilom »v povedni rabi« in pomenskim opisom 'mrtev' (moralo bi biti *biti v Abrahamovem naročju* = 'biti mrtev'), nobeden od treh navedenih zgledov ne izkazuje navedene stavčne vloge (povedka) in pripisanega pomena! Namesto tega so zgledi navedeni v naslednjih oblikah: *zlesti staremu Abrahamu v naročaj* (intranzitiv; 'umreti'; Tavčar), *so ga angeli odnesli v Abrahamovo naročje* (tranzitiv; Nova zaveza)[6] in *v naročju Abrahamovem* kot prislovni frazem ('na onem svetu'; Župančič). Pri frazemu **oditi po angleško** (str. 26) ne najdemo niti ene potrditve za glagol **oditi**, temveč gotovo le naključne variante *vrniti po angleško* in *izmuzniti se po angleško*.

V povezavi s ponazarjalnimi zgledi je treba omeniti še eno pomanjkljivost FSSJ: premajhen obseg in pomanjkljiva raznovrstnost besedilnega korpusa, ki se zdi nezadosten z ozirom na razkorak med ambiciozno zastavljeno nalogo[7] in v poskusnem zvezku ponujenim gradivom! Keber (str. 8) kot enega glavnih virov navaja kartoteko za SSKJ, se pravi, za slovar, ki v osnovi kaže stanje jezika pred 30–40 leti in v katerem večji del danes najpogosteje rabljene in aktualne frazeologije sploh ni zajet! Kar ste tiče gradiva iz korpusa Nova beseda, je opazno, da so to pretežno zgledi iz dnevnika Delo. Od 70 besedilnih zgledov, ki se navajajo v vseh slovarskih člankih pod črko A, jih je 50 (torej več kot dve tretjini) iz Dela! Pri naslednjih črkah je stanje nekoliko boljše, a Delo ostaja edini vir besedilnih zgledov iz publicistične zvrsti! Kje je tu živa raznolikost frazeologije v vsakdanjem jeziku? Ali zadoščajo navedbe iz enega samega vira, vedno enega in istega tematskega področja in iz iste zvrsti (končno v Delu bolj ali manj pišejo vedno isti novinarji in uredniki)? Moje osebno mnenje je, da ima Delo zelo suhoparen in tog jezik, Dnevnik na primer bi bil za frazeologijo primernejši. Kaj je z drugimi dnevniki in tedniki, revijami, ženskimi, športnimi, mladinskimi, strokovnimi časopisi in revijami, kaj je z rumenim tiskom itd.? Kaj je z izpisi iz radijskih in televizijskih oddaj? Mar to ni primerno za navajanje? Ali preprosto ni ekscerpirano? Če že v poskusnem zvezku, se pravi, le pri izbranih frazemih, ni na voljo široka izbira iz publicističnih virov, kako bo potem videti celota vseh zbranih frazemov? Iz lastne izkušnje[8] lahko povem, da se ravno v tistih izdelkih različnih medijev, ki so iz »akademskega« vidika »neprimerni za citiranje«, najdejo najboljši in najbolj živi besedilni zgledi, poleg tega tudi zgledi za stotine aktualnih frazemov, ki jih ni mogoče najti še v nobenem

[6] V tem primeru sploh ne gre za rabo slovenskega frazema, temveč za izvirno mesto v Bibliji, kjer je izjava mišljenja povsem dobesedno!

[7] Na tem mestu navajam iz Predgovora na str. 6: »sem začel sestavljati frazeološki slovar, v katerem bo s ponazoritvami zajeta, stilno in slovnično ovrednotena ter pomensko in izvorno razložena glavnina frazemov, ki se pojavljajo v knjižnem jeziku in vsakdanjem govoru na vseh področjih življenja«.

[8] Za svojo podatkovno zbirko hrvaške frazeologije sem ekscerpiral nad 20 različnih publicističnih naslovov z različnih tematskih področij in za različne ciljne skupine.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2004_3_7.pdf | DOST. 25/04/24 14.10

slovarju. Menim, da bi večja skupina sodelavcev lahko pripomogla, da bi gradivna baza za slovar dosegla svojemu namenu primerno raven.

Točki 6 (nastanek, izvor in motivacija frazemov) in 7 (tujejezični ustrezniki) v slovarskem članku avtor sam opredeljuje kot fakultativni ter opozarja na pričakovano povečanje dodatnega dela in posledično podaljšanje časovnega roka za FSSJ, če bi se pri izvedbi dosledno držal tudi teh dveh vidikov (str. 9). Ker pa sta v poskusnem zvezku obdelana skoraj pri vseh slovarskih člankih, naj nekaj pripomb namenim tudi njima. Najprej točka 6.

Kot že nekajkrat omenjeno, je največji interes in kompetenca avtorja nedvomno prav ta vidik frazeologije.[9] Če bi se bilo treba pri realizaciji slovarskega projekta odpovedati ravno temu delu, bi Kebru ostala za obdelavo tista sinhrona področja frazeologije, do katerih očitno nima posebne afinitete. Treba bi bilo premisliti, ali ne bi bilo potemtakem smiselno, zaupati to delo kakemu drugemu avtorju ali pa sestaviti avtorski tim, v katerega bi vsak avtor prinesel svoje osebne kvalifikacije, tako tudi Keber svoje poznavanje etimologije. Če bi 6. vidik na koncu vendarle odpadel, bi morali biti ponazarjalni zgledi vsekakor na novo izbrani po zgoraj navedenih sinhronih merilih. Toda kljub Kebrovi specializiranosti ravno na področju frazeološke etimologije je tudi pri tem v poskusnem zvezku mogoče najti opazne nedoslednosti. Tako najdemo primere tavtoloških in zato v osnovi nepotrebnih pojasnil, npr. pri **odkriti Ameriko** (str. 20): »Frazem temelji na preneseni rabi besedne zveze **odkriti Ameriko**.« (to je vse!). Če avtor meni, da je pred frazemom *odkriti Ameriko* obstajala neka homonimna »predfrazeološka« besedna zveza, potem mora bralcu pojasniti njen pomen. Nerazumljivo je tudi, zakaj v primeru ironične aluzije na Kolumbovo odkritje Amerike tako varčuje z informacijami, medtem ko pri frazemih s sestavinama *Abraham* ali *Adam* razlaga biblične zadeve zelo na široko. A tudi to z nekaj nepravilnostmi. Tako npr. Keber pri Adamovem kostimu navaja, da se frazem »nanaša na svetopisemskega Adama, prvega človeka na Zemlji, katerega edino oblačilo je bil figov list« (str. 24). Splošno znano je, da sta Adam in Eva svojo goloto s figovim listom pokrila šele po izvirnem grehu, po spoznanju, da sta gola[10] – to zgodbo bi moral Keber navesti torej pri frazemu *figov list*, medtem ko ima *v Adamovem kostimu* dejansko pomen 'popolnoma gol'. Prim. pojasnilo, ki ga daje avtor pri analognem frazemu *v Evinem kostimu*. Tam (str. 73) piše: »Frazem se nanaša na svetopisemsko Evo. V raju z Adamom nista potrebovala obleke.« Na podobne neenotnosti pri pojasnjevanju in drugi obdelavi analognih frazemov je mogoče naleteti na mnogih mestih v poskusnem zvezku.

Zdaj pa k 7. vidiku v slovarskem članku, k tujejezičnim ustreznikom. Že na začetku te recenzije sem opozoril na veliko nevarnost, ki ji je izpostavljen leksikograf, če ni rojeni govorec nekega jezika in navaja tujejezične ustreznike, ne da bi se zavaroval z informantom rojenim govorcem danega jezika. S takimi »ustrezniki« (ki se pogosto izkažejo za »lažne prijatelje« ali kot sploh ne rabljeni), večinoma nepreverjeno prepisanimi iz drugih slovarjev, se povzroči več škode kot koristi za bralca. Tako se v številnih slovarjih skozi več generacij vlečejo napačne informacije in nekrotizmi in se vedno znova ponavljajo. Treba je tudi dobro poznati kakovost slovarja, na katerega se sklicuje. V primeru nemščine Keber npr. rad posega po Röhrichu,[11] pri tem pa se ne ozira na to, da pri njem ne gre za normativno leksikografsko delo moderne nemške frazeologije, temveč prej za narodopisno zbirko z veliko arhaizmi, dialektizmi, raritetami itd. Med tujejezičnimi

[9] O tem ne nazadnje pričajo tudi njegove dosedanje objave, ki so navedene v literaturi in virih za FSSJ.

[10] Gl. 1. Mojzesova knjiga: 3, 7.

[11] Keber navaja Röhrich, L.: *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten* 1, 2, Freiburg/Basel/Wien 1974. (Očitno je prezrl, da je že pred 12 leti, 1991–1992, izšla izboljšana in razširjena izdaja z naslovom *Das große Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*.)

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2004_3_7.pdf | DOST. 25/04/24 14.10

ustrezniki, navedenimi v FSSJ, seveda najlaže sodim o nemških, zato naj le pri teh opozorim na nekaj hudih napak, mislim pa, da bi tudi pri drugih jezikih preverjanje ne bilo odveč.[12]

Pri (pridevniškem) frazemu **priden (delaven, marljiv) kot čebela** navaja Keber kot nemški ustreznik (glagolski – torej oblikovno s slovenskim frazemom neprekriven) izraz *wie ein Wiesel arbeiten* (str. 33). Tudi če ga je našel pri Röhrichu, obstaja danes v nemščini z *Wiesel* le naslednja zelo pogosto rabljena primera: *flink wie ein Wiesel* (dobesedno: uren kot podlasica). Pri primerjavi s to živaljo se asociira njena urnost in okretnost, nikakor pa ne njena pridnost. Lastnost pridnosti, neutrudnosti in vzdržljivosti, povezana s čebelo (ali mravljo), je tudi v nemščini izražena s primerjalnim frazemom *fleißig (emsig) wie eine Biene* – ta ustreznik, ki je zabeležen npr. v Dudnovem slovarju Universalwörterbuch ali pri Schemannu,[13] bi bil moral avtor navesti. Pri **brez dlake na jeziku** bi bil nemški ustreznik *ohne ein Blatt vor den Mund zu nehmen* ustreznejši od navedenega *ohne Umschweife* (str. 36), ki ni popolnoma prekriven. Ponekod so tudi malenkosti, ki povzročajo nenavadnost prevodnega ustreznika. Tako navaja Keber pri **držati (stiskati, tiščati) figo *za koga***: *jmdm. den Daumen drücken* (str. 39). Veliko pogostejša pa je raba v množini: *jmdm. die Daumen drücken*. Frazem **vreči *koga* na finto**, ki bi ga bilo mogoče prevesti z *jmdn. hereinlegen, austricksen, hinters Licht führen* ali *jmdm. ein Schnippchen schlagen*, prevaja Keber s *Finten machen* (str. 41). Takšnega frazema, spet vzetega iz Röhricha!, v nemščini prav gotovo ni (tudi slovnično to ni nikakršen ustreznik, ker mu manjka vezljivostno mesto za tožilniški predmet ***koga***). Gre za prosto besedno zvezo s čisto normalno besedo *Finte*, ki – kot se lahko prebere v omenjenem Dudnovem slovarju – pogosteje nastopa v naslednji uresničitvi: *das war nur eine Finte*, *sich einer Finte bedienen*. Pri ustrezniku, navedenem pri frazemu **imeti (držati) (vse) niti v [svojih] rokah**[14] kot *die (alle) Faden in der Hand (be)halten* (str. 74), gre morda le za tipkarsko napako, prav bi bilo *Fäden*. Vsekakor pa tukaj Keber zamolči najpogostejšo varianto *alle Fäden in der Hand haben* (varianta *behalten* je samo priložnostna). Za slovenski frazem **imeti [veliko] pod palcem** ('imeti denar, biti bogat') navaja Keber: *etwas vor dem Daumen haben* (str. 82) – česar danes zagotovo ne pozna noben nemški govorec in ga tudi ni najti v nobenem nemškem slovarju. Spet gre za zastarelo zvezo, ki je poleg tega v Röhrichu navedena v drugačni obliki: *etwas vor den Daumen bringen*. Pri frazemu **biti na psu** zapiše Keber *auf den Hund sein* (to je tudi jezikovna napaka, moral bi biti dajalnik: *auf dem Hund sein*) in še dodaja: *auf den Hund kommen*, *jemanden auf den Hund bringen* (str. 83) – oba ustreznika slovnično seveda ne gresta k slovenski iztočnici, prvi spada k **priti na psa** (kjer je še enkrat naveden; str. 84), medtem ko se slovenska iztočnica za drugega ne navaja (moralo bi biti nekaj takega kot *spraviti koga na psa*?). Kakor že so ti napačni ustrezniki malomarni in škodljivi, tako so še bolj nerazumljivi primeri, ko avtor nemških ustreznikov sploh ne navaja (zato pa jih navaja v drugih jezikih), čeprav so tako rekoč na dlani. Tako npr. pri vseh frazemih s sestavino *adut* ni niti enega tujejezičnega ustreznika. Pri **alfa in omega** na primer manjka nemški *das A und O einer Sache*, pri **goditi se *komu* kot črvu v loju** pogrešam nemški ustreznik *jmd. lebt wie die Made in Speck*, je pa tukaj izjemoma upoštevan bolgarski ustreznik! Pri **kot strela z jasnega (neba)**[15] manjka nemški *wie ein Blitz aus heiterem Himmel*, pri **počutiti se kot riba na suhem**

[12] Tako sem pri naključnem pregledovanju našel npr. hrv. **u Adamovem kostimu** namesto pravilno *u Adamovu kostimu* (str. 24), rus. **idti kak po loju** namesto pravilno *idti kak po maslu* (str. 63). Beseda *loj* je južnoruska narečna in izjemno redka. Četudi se morda najde kje v zgodovinskih virih, pa se v vseh slovarjih sodobnega ruskega jezika – tako frazeoloških kot splošnih – navaja zelo pogosto rabljen pogovorni izraz vedno samo s sestavino *maslo*. Brez oznake, da se navedeni ustreznik v sodobnem jeziku ne rabi, bo uporabnik zaveden.

[13] Schemann, H.: *Deutsche Idiomatik. Die deutschen Redewendungen im Kontext*. Stuttgart, 1993.

[14] Zakaj je ena fakultativna sestavina *(vse)* v okroglem oklepaju in druga *[svojih]* v oglatem?

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2004_3_7.pdf | DOST. 25/04/24 14.10

manjka *sich fühlen wie ein Ficsh auf dem Trockenen*, pri **počutiti se kot riba v vodi** ni nemškega *sich fühlen wie ein Fisch im Wasser* in tako dalje. Nasploh daje navajanje tujejezičnih ustreznikov vtis naključnosti in poljubnosti. Verjetno so kritizirani primeri dovolj jasno pokazali, da bi bilo ta del slovarskega članka bolje povsem izpustiti ali pa si zagotoviti sodelovanje strokovnjakov, ki so rojeni govorci izbranih jezikov.

Na koncu naj povzamem nekaj načelnih pomislekov: na žalost je dobro zastavljena in zahtevam modernega enojezičnega slovarja slovenske frazeologije vsekakor primerna zasnova FSSJ v drastičnem nesorazmerju s konkretno izvedbo izbranih poskusnih slovarskih člankov. Videti je, da avtor osnov natančnega leksikografskega in frazeografskega dela ali ne obvlada ali pa ga to premalo zanima, saj je večina njegovega zanimanja posvečena historično-etimološkemu vidiku dela. Predvsem pa se mi zdi, da je delo za avtorja, izključnega avtorja tega projekta, preveč obremenjujoče. Tega ne kažejo le rezultati, namige je mogoče zaslediti na več mestih tudi v njegovih izjavah v uvodnem delu, ko se bralcem opravičuje zaradi »pomanjkanja časa«, »nezadostnosti ustreznih raziskav« ali »manjkajočega računalniškega programa« za delo s slovarjem. Tudi z najpomembnejšo frazeološko strokovno literaturo Keber ni najbolj na tekočem, sicer bi v navedeni literaturi ne bilo toliko starih izdaj, ki so že pred časom doživele novejše in izboljšane izdaje, npr. Šanskij 1985 namesto 1963, Fleischer 1997 namesto 1982, Burger (*Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen.* 1998; 2. predelana izdaja 2003) namesto Burger/Buhofer/Sialm 1982. Pomembni naslovi slovanske frazeografije sploh manjkajo, npr. Umarhodžaev: *Očerki po sovremennoj frazeografii*, 1977; Telija (ur.): *Leksičeskaja razrabotka frazeologizmov dlja slovarej različnych tipov* ..., 1988, in *Frazeografija v mašinnom fonde russkogo jazyka*, 1990; Worbs: *Theorie und Praxis der slawisch-deutschen Phraseographie*, 1994 – če naštejemo samo nekatere. Najbolj šibka točka projekta pa si mi zdi časovna perspektiva v povezavi z »enoavtorstvom«. Če v Predgovoru preberemo, da avtor namenja delu na tem projektu od leta 1991 »le 20 % svojega delovnega časa«, da je v letu 2000 objavil članek »Raziskovanje slovenske frazeologije – sedanje stanje in zasnova frazeološkega slovarja« in nato pozno poleti 2003 javnosti predstavil z več vidikov (slovnični opis!) tako skromno obdelan in s tako številnimi pomanjkljivostmi obložen poskusni zvezek s 300 slovarskimi članki, potem ni težko izračunati, da bo do končnega izdelka z načrtovanimi pribl. 10.000 frazemi preteklo še dosti časa. Za temeljni slovar in bodoče standardno delo slovenske frazeologije poleg tega ne more poskrbeti in biti zanj odgovoren en sam avtor – in vzrok za to ni le količina potrebnega gradiva. To bi zmogla le dobro uigrana skupina sodelavcev z natančno razdeljenimi kvalifikacijami (npr. tudi za pripravo računalniškega programa za to delo).[16] Le če se bo v slovenskih strokovnih krogih uveljavilo tovrstno spoznanje, obstaja možnost, da tudi Slovenci v ne preveč oddaljeni prihodnosti dobijo svoj frazeološki slovar – o tem sem prepričan.

Jürgen Petermann
Univerza v Mannheimu

Iz nemščine prevedla
Erika Kržišnik.

[15] Spet ima fakultativna sestavina napačen oklepaj – kljub napotku na strani 17: »neobvezne sestavine pa v oglatih oklepajih [...].« Pogostnost takih površnosti meče slabo luč na poskusni zvezek z izbranimi članki, ki bi vendar morali biti obdelani posebej zgledno in vzorno.

[16] O tem govorim iz bogate izkušnje, saj sem kot soavtor sodeloval pri treh dolgoročnih in obsežnih frazeografskih projektih, in sicer: Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb, 1982 (ok. 12.000 enot); Hansen/Matešić/Petermann idr., *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik*, Zagreb/München, 1988 (ok. 18.000 enot); Petermann/Hansen–Kokoruš/Bill, *Russisch-deutsches phraseologisches Wörterbuch*, Leipzig, 1995 (ok. 24.000 enot).